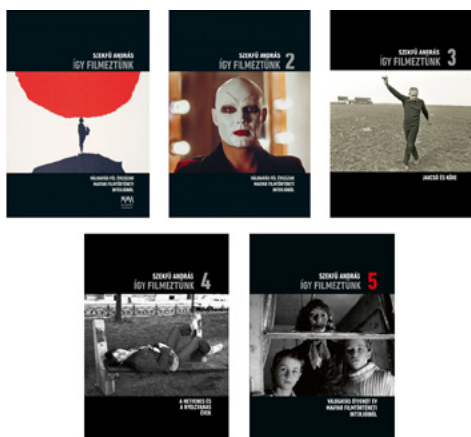

A magyar filmtörténet *oral history*ja

Szekfü András *Így filmeztünk 1–5.*
című könyveiről

Murai András
Színház- és Filmművészeti Egyetem

Páratlan gazdagságú Szekfü András öt kötetből álló interjúsorozata. Az *Így filmeztünk*-könyvekben rendezők, operatőrök, dramaturgok, gyártásvezetők, vágók, stúdióvezetők beszélnek részletesen a munkájukról, a filmjeikről, a kollégákról, a kultúra irányítóiról, a személyes életútjukról, és a korról, amelyben alkottak. Szekfü András a magyar filmtörténet *oral history*ját készítette el: a nyolcvannál is több beszélgetésből a hazai filmgyártás hetven évének története bontakozik ki. Több alkotógeneráció mutatkozik meg a kötetekben Szóts Istvántól Szabó Istvánon, Bódy Gáboron és Gazdag Gyulán át Almási Tamásig és Enyedi Ildikóig. A nagy rendezők mellett a filmes szakma tág spektruma vonul fel a játékfilmesektől kezdve a dokumentum- és az animációs filmkészítőkön keresztül az avantgárd művészekig.

Az első kötet az 1945 utáni időszakra, vagyis az államosításra és az ötvenes évek filmgyártására koncentrál. A második kötet a hatvanas és a hetvenes évtized első felére fókuszál, vagyis a szerzői film aranykorára. A harmadik kötet Jancsó Miklósról és az alkotótársairól szól, a negyedik pedig a hetvenes és a nyolcvanas évekkel foglalkozik. Az utolsó kötetben a szerző a filmkészítés mai nagy öregjeit kérdezi, akiknek az életműve fél évszázadot ölel fel (közülük nincs már köztünk András Ferenc és Szalai Györgyi). A beszélgetések többsége életútinterjú, ám ezek nem teljesen követik a filmtörténeti korszakokat, olykor átnyúlnak azokon. Éppen ezektől a rugalmasan kezelt film- és politikatörténeti határoktól válnak izgalmassá a beszélgetések, hiszen figyelemmel kísérhetjük, hogy ki hogyan alkalmazkodott a politikai-kulturális változásokhoz, és miként befolyásolta vagy terelte a társadalmi környezet átalakulása egy-egy szerző életművét.

Az első könyv 2018-ban, az utolsó 2024-ben jelent meg, Szekfü András azonban az 1960-as és az 1970-es évtized fordulóján készítette az első három kötetnyi interjú nagy részét. Az a benyomásunk lehet e beszélgetések olvasása közben, mintha már akkor, a húszas éveinek végén járva tudatában lett volna annak, hogy a jövőnek örökíti meg a filmgyártás kulcsszereplőinek beszámolóit. A filmes szakma és általában a hazai filmkultúra iránt érdeklődők hálásak lehetnek a szerzőnek, hogy több évtized után elővette a fiókjában őrzött korabeli kéziratokat, mert ezek a beszélgetések kincsesbányát jelentenek a filmtörténészeknek.

A filmes életútinterjúknak különleges értéke az, hogy döntően a szocializmus hosszú évtizedeiről szólnak, közös nevezőjük a Kádár-rendszer. E korszak kultúrpolitikájának működéséről, valamint gyártás- és intézménytörténetéről olyan információkat is kapunk, amelyek árnyalják, kiegészítik, teljesebbé teszik eddigi tudásunkat. A paternalista kultúrirányítás folyamataiban merülhetünk el, olyan ismereteket szerezhetünk, amelyekre máshonnan nem tehetünk szert, amelyekről nincsenek írásbeli források, levéltári anyagok. Ilyenek egyebek mellett az aczéli kézi vezérlésű kultúrpolitika, azon belül is a filmirányításnak a részletei, valamint a betiltott filmek története. Ez utóbbira jó példa Kósa Ferenc *Tízezer nap* című 1965-ös filmjének kálváriája (a film másfél évig tartó visszatartása), amelyet a rendező és az akkori stúdióvezetők, Nemeskürty István és Herskó János is részletesen elbeszél – ki-ki a saját nézőpontjából, nem teljes egyetértésben megnevezve a betiltás felelőseit. Másutt apró, de érdekes adalékokat kapunk a cenzúra technikai megvalósításáról, például a Jeles András által rendezett *Álombrigád* című film 1983-as betiltásának kapcsán, amelyet a film operatőre, Kardos Sándor mesél el. Az államszocializmus éveiben készült interjúk is – csak úgy, mint az elmúlt években született visszaemlékezések –

meglepően őszinték. Remek példa erre, mikor Nemeskürty István szóba hozza a művészetpolitika mindenható urát, Aczél Györgyöt, majd azt mondja a fiatal Szekfű Andrásnak: „Csak egyre vigyázzon! Az »Aczél« szót le ne írja! Mert akkor elvesztünk” (Szekfű 2019: 126).

Mint általában az *oral history* módszerénél, ebben az esetben is kritikával kell kezelnünk az elbeszélte eseményeket, hiszen szubjektív interpretációban előadott történeteket olvashatunk, az alkotótársakról, a munkakapcsolatokról, a művekről személyes értelmezéseket kapunk. Csak egy példát emelek ki. Mikor a szerző Bíró Zsuzsa dramaturg-forgatókönyvíróval 2019-ben találkozott, vitt magával a Filmarchívum levéltárából egy korabeli levelet, amelyet Bíró írt Szász Péter forgatókönyvíró-rendezőnek. Szekfű a negyven évvel azelőtti levelet felolvasva kérte interjúalanyát a múlt felidezésére, egyik közös munkájuk (a *Hogyan felejtjük el életünk legnagyobb szerelmét* című 1979-es film) kapcsán a köztük kialakult konfliktus okának feltárására. Az olvasó előtt az emlékek és a korabeli helyzet személyes értelmezése alapján tárul fel az alkotók közötti szembenállás. Szekfű András tisztában van a múlt szóbeli elbeszélésének tudományos értelemben vett problémáival, és ezt a bevezetőkben több alkalommal jelzi is: az olvasó belátására bízta, hogyan használja, milyen mértékben tartja forrásértékűnek az általa közreadott beszélgetéseket. Szekfű több esetben újabb interjúval egészítette ki az 1970-es években készült beszélgetéseket, így az időbeli távlat új értelmezésekkel, az emlékezés aktuális rétegével gazdagította, és egyben reflektáltta tette a korábbi megszólalásokat.

Az egymást kiegészítő, egymásnak „felelgető” interjúk szempontjából különösen érdekes a Jancsó Miklósról szóló harmadik könyv. Szekfű 1968 és 1977 között három hosszú beszélgetést is rögzített Jancsóval, majd ötven évvel később alkotótársait (többek között Hernádi Gyulát, Mészáros Mártát, Kende Jánost) és családtagjait is meginterjúvolta, így ebben a könyvben fél évszázad interjúiból, a kortárs megközelítésből és az utókor nézőpontjából egyidejűleg rajzolódik ki Jancsó személye és filmjeinek világa.

Szekfű a hatvanas évek második felétől aktívan részt vett az ELTE Amatőrfilm Klubjában és az Egyetemi Színpad működésében, majd bekapcsolódott a Balázs Béla Stúdió munkájába, így számos későbbi interjúalanyának pályafutását kortársaként, személyes ismerőseként követte figyelemmel (például Jeles András, Kardos Sándor, Enyedi Ildikó, Dárday István, Szalai Györgyi esetében). Ezt azért emelem ki, mert a közös emlékek következtében a beszélgetések jelentős része – különösen a 2020 és a 2024 között készült interjúk – személyes hangvétellű. A szerző rendkívül felkészült kérdező, alaposan ismeri a filmeket és az interjúalany pályáját, de igazán izgalmassá az teszi a beszélgetéseket, hogy Szekfű kíváncsi a részletekre, gyakran határozottan visszatér meg nem válaszolt kérdésekre, és bátran faggatja interjúalanyát kényesebb témákról is – például az alkotók konfliktusairól, vagy a filmes szakma árulásairól, csalódásairól és szakításairól. Az alkotók sértettségéről sehol nem olvashatunk ilyen őszinte vallomásokat. A vitás helyzetek feltárásánál a szerző igyekezett az érintett feleket megkérdezni, mint például Ember Juditot és Gazdag Gyulát *A határozat* című 1973-as film kapcsán. Szekfű szakmai felkészültségének, őszinte érdeklődésének és sokszor a közös emlékeknek és ismeretnek köszönhetően rendkívül élvezetes a beszélgetések dinamikája: nem monológokat olvasunk, hanem intenzív, élő párbeszédet (ez alól egyetlen kivétel van, a Gothár Péterrel folytatott beszélgetés monológga szerkesztett változata az ötödik könyvben).

Hiányérzetet az kelthet az olvasóban, hogy az öt könyv a szerzői film körül forog, a műfaji film készítőivel nem készült interjú. Közülük a legtöbbször a vígjátékok biztos kezű rendezőjét, Keleti Mártont idézik fel a kortársak. Az *Így filmeztünk* letehetetlen és élvezetes olvasmány, amelyet nem csak a filmtörténet iránt érdeklődőknek érdemes forgatniuk. Több, mint a filmtörténet alkotó nézőpontú megközelítése: Szekfű András munkája három-negyed évszázad szociológiai láttelepe, a politika és a művészet bonyolult viszonyának elemzése, és nem utolsósorban a 20. századi művészsorok elbeszélése. Valamennyi könyvben Gelencsér Gábor értő bevezetője segíti az interjúkat filmtörténeti keretek közé helyezni. (Szekfű András: *Így filmeztünk 1–5*. MMA Kiadó, Budapest, 2018–2025, 5600 forint.)